

# ”מדף הספרים הביתי שלי” – מיזם לילדי הגן במגזר הערבי

דר' ישראלה וייס

## תקציר

בשנים 2010-2011 הפעיל משרד החינוך מיזם ושמו ”מדף הספרים הביתי שלי” לילדי הגן במגזר הערבי, זאת במקביל להפעלת המיזם ”ספריית פיג'מה” במגזר היהודי. לפרויקט נבחרו תשעה ספרים מתוך מאגר הספרים המצוי, והם הודפסו בהדפסה חוזרת. שבעה נכתבו בערבית במקור ואורו על ידי מאיירים מהמגזר הערבי, ושני ספרים – האחד הולנדי והשני עברי – תורגמו לערבית. במאמר זה אבחן את תשעת הספרים שיצאו לאור במסגרת המיזם בשנים 2010-2011, ובכלל זה את האופן בו מגולם בהם הילד, ואת מידת התאמתם של הטקסטים ושל האיורים לילדי גיל הגן.

## מבוא

לספר הילדים השפעה רבה על עיצוב התפתחותו האינטלקטואלית והרגשית של הילד הצעיר ועל עולם ערכיו. הוא מסייע לעיצובו כאדם בוגר ומשפיע על עמדותיו בתחום התרבות והאמנות כיחיד וכחלק מן החברה (הראל 1991; ברוך 1991; סואן 1995). מערכת החינוך רואה בספרים את אחד הכלים החשובים להטמעת ערכים. בספטמבר 2009 הופעלה ”ספריית פיג'מה” למגזר היהודי בישראל בשיתוף משרד החינוך וקרן גרינספון. בהשראת פרויקט זה יזם משרד החינוך את הפרויקט ”מדף הספרים הביתי שלי” למגזר הערבי (2010-2011). תחילה יזם המשרד הקמת ועדה במגזר הערבי, לבחירת ספרים מתוך מאגר הספרים המשווקים, זאת מתוך כוונה לרכוש את זכויותיהם, להדפיסם ולמכרם בסכום סמלי: 2-4 ש”ח לספר. בראש הוועדה עמדה המפקחת הארצית על החינוך הקדם-יסודי בחברה הערבית, הגב' פאטמה קאסם, והיא הזמינה גננות, מדריכות וחוקרים בתחום ספרות הילדים להמליץ על ספרים ראויים. צוות מקצועי בחר מתוכם תשעה ספרים המקובלים על כל חברי הוועדה.

”מרכז הספר והספריות”, גוף ממשלתי שבחסות משרד התרבות, תמחר את תשעת הספרים, חתם על הסכמים עם הסופרים והחליט על היקף המפעל. המשרד הזמין 32,000 עותקים מכל ספר. צוות מיוחד הוקם כדי לפתח רעיונות לפעילויות ולהכין חומרי עזר, ובכל חודש נשלח לגנים ספר חדש בצירוף ערכת פעילויות ודפי הסבר. הגננת מציגה את הספר בפני הילדים ועובדת עליו בקבוצות קטנות. לאחר מכן כל ילד מקבל ספר לביתו. כך נחשפים לספרים גם ההורים, האחים ובני המשפחה המורחבת.

במאמר זה אנתח את תשעת הספרים שיצאו במסגרת "מדף הספרים הביתי שלי", ואבדוק את מידת התאמתם לילדי הגן, בגילאי ארבע עד שבע שנים. סייעו לי בתרגום הטקסטים לעברית, האלה כנעני וסוהאד נאסר ובניתוח האיורים, רוני רכב.

## ספרות הילדים והתאמתה לקוראים הצעירים

לאה גולדברג הגדירה את ספרות הילדים: "ספרות בפרוזה ובשיר המותאמת בתוכנה ובסגנונה להבנתם של ילדים מגיל חמש עד שלוש עשרה בערך; רוצה לומר – ספרות שסגנונה צלול ופשוט, שאין בה עומס יתר של בעיות, שאינה חורגת מתחום המושגים הנהירים לילד על-פי התפתחותו ותנאי תפיסתו, כלומר שמתארת מצבים הקרובים להשגתו של הילד" (גולדברג, 1987, 55).

לנגד עיניה של לאה גולדברג עמד האידיאל האסתטי ולכן לדעתה מטרת ספרות הילדים היא ספרותית טהורה: לשם ההנאה מהספרות (גולדברג, 1978, 17). לאה גולדברג הצביעה על ארבעה יסודות החייבים להופיע ביצירות הספרות לילדים: (א) **יסוד סיפורי** – צריך שיוזגש היסוד התיאורי, המחשבתי והלירי; (ב) **סוף טוב** – מקנה לילדים אופטימיות; (ג) **הומור** – לילד יש חוש הומור, לדעת גולדברג, ועל היוצר לפנות לחוש זה; (ד) **סיפוק הדמיון** – יסוד זה מצוי בעיקר באגדות ובמעשיות. הילד יודע להבחין בין מציאות לדמיון, אוהב את העולם הדמיוני ונהנה ממנו.

הילד בגיל הרך מרוכז בעצמו ולרוב משתמש בשיח **בגוף ראשון**. לכן בסיפורים המיועדים לגיל זה הגיבורים מדברים בדרך כלל בגוף ראשון. הילד בגיל הרך גם אינו שולט בזמן, ותיאור החוויות בזמן הווה מעניק תחושה של אותנטיות. מכאן שעבור הילד הצעיר **רצוי לכתוב יצירות ספרות בזמן הווה**.

## איור

לאיורים מקום מרכזי בהעברת מסרים בגיל הרך. גם ילדים המאזינים לקריאת הטקסט וגם ילדים הקוראים את הטקסט, נעזרים באיור להבנת העלילה ולקבלת מידע נוסף. רות תור גונן רואה בספר הילדים המאוויר "תוצר תרבות בעל ערך חברתי וחינוכי הנושא בטקסט, באיור, ובעיצוב הצהרה ערכית מכוונת, גם אם אינה מופיעה כהטפה גלויה" (תור גונן 2000, א41). תוכן האיור וצורתו משפיעים על תודעת הקורא ומתורגמים מרושם חושי לתוכן רגשי ואחר כך למסר ערכי. לדעת תור גונן: "כפי שבטקסט מהווים הנושא, העלילה, הז'אנר, דרכי עיצוב הטקסט, דמות הגיבורים וכד' אינדיקטורים למסרים ערכיים המובלעים בו, כך מהווים גם המרכיבים התוכניים והצורניים של איור ועיצוב הספר סימנים נושאי משמעות ערכית" (תור גונן 2000, א42). "לכן בהתייחסות אליו יש להביא את מלוא המטען התרבותי בתחומים השונים כדי לפענח את הקודים הטמונים בו" (תור גונן 2000, א41). האיור יכול לתאר גיבורים, מצבים, אובייקטים ומידע שאינו מופיע בטקסט ובכך להוסיף לו פרשנות אחרת. האיור מרחיב את עולם המושגים של הילדים, ויש לו חשיבות בהצגת ערכי החברה:

הילדים לומדים באמצעותו מה נחשב בחברה נכון או לא נכון. **האיור מסייע להבנת העלילה, משפיע על תודעת הקורא ומעביר מסר ערכי.**

תור גונן מציעה לראות באמצעים שלהלן את הכלים שבאמצעותם תורם האיור להבנת הטקסט ולהנאה ממנו:

**אמצעי מקביל –** מתאר וממחיש את הטקסט, מאפיין את הגיבורים, את התקופה או את המקום.

**אמצעי מעטר –** אלמנט דקורטיבי לעיטור העמוד, המכיל מוטיבים צמחיים או מופשטים בדפוס חוזר.

**אמצעי מפרש –** איור המוסיף מעולמו התרבותי של המאייר על המצבים המתוארים תיאור מילולי.

**אמצעי יוצר אווירה –** כגון אווירה שמחה, מאופקת או עצובה, המשפיעה על קריאת הטקסט, זאת באמצעות זווית הציור, הטכניקה, ההבעה, צילום תקריב (קלוז אפ) וכדומה (תור גונן 2004, 111).

### הספרים שנבחרו בפרויקט "מדף הספרים הביתי שלי"

מתוך תשעת הספרים שנבחרו בפרויקט "מדף הספרים הביתי שלי", חמישה הם סיפורים ריאליסטיים, וארבעה – סיפורי משל.

מחמוד אבו-פנה הציג שלושה שלבים בהתפתחותה של ספרות הילדים הערבית בישראל: השלב הדידקטי-חינוכי, שלב ההנאה והשעשוע והשלב האמנותי. לדעתו, ספרות זו "איננה עומדת וקופאת בשלב הראשון, אבל כנראה עוד רחוקה מהשלב השלישי האמנותי" (אבו-פנה, 1992, 27). פרויקט "מדף הספרים הביתי שלי" משקף חוליה נוספת בהתפתחותה של ספרות הילדים בשפה הערבית, והוא מבטא את השינויים שחלו בה, שכן הנחת המחקר שלי היא שהחברה הערבית בישראל, החיה



לצד החברה היהודית, מושפעת ממנה בגישתה אל הפרט ואל הילד. לכן, כפי שהיא משתנה בתחומים שונים: מבנה המשפחה, מעמד האישה, כלכלה, חינוך וחברה (חג' יחיא, 1994, 253). היא מושפעת גם בנוגע למסרים המשתקפים מתוך ספרות הילדים, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בספרים שנבחרו.

### הסיפור הריאליסטי

1. **בוא שחק איתי (2010)**, מאת ספאא עמיר: גיבור הסיפור הוא ילד המבקש מאביו לשחק אתו. האב (מהנדס) עסוק ודוחה את בקשתו בתירוצים שונים. יום אחד נכנס הבן למשרד (הנמצא בתוך הבית)

ומוצא את אביו ישן. הוא לוקח עיפרון וצבעים ומצייר על דפי העבודה של האב. כשהאב מתעורר הוא כועס, צועק ורודף אחריו. המרדף הופך למשחק, והילד מתעייף ומבקש ללכת לישון. כאן חל היפוך תפקידים: האב, שנהנה מהמשחק, מבקש מבנו: "בוא שחק איתי", והילד מבטיח: "מחר נשחק יחד" (עמ' 25).



### **התאמת הטקסט לגיל הנמען:** הספר מתאר סיטואציה

המוכרת לילד בגיל הרך: הוא רוצה לשחק עם הוריו, אך הם

דוחים אותו בשל עיסוקיהם. ההומור שבמרדף ישעשע את הילד, והסוף הטוב ישמח אותו.

הסיפור מסופר מפי הילד בגוף ראשון, בזמן הווה מתמשך: "אני מבקש ממנו שוב לשחק איתי".

הסיפור מורכב מדיאלוגים בלשון פשוטה התואמת את גילם הצעיר

של המוען והנמען ומאפשר לנמען להזדהות עם הגיבור והסיטואציה.

"אני אומר לו: אבא בוא לשחק איתי. והוא אומר לי: אני עסוק".

המסר: הילד הנמען יזדהה עם גיבור הסיפור שאביו עסוק, ויבין

שאינו היחיד החש דחוי. המסר מכוון גם אל ההורים ומציע להם

להתפנות מענייניהם מפעם לפעם וליהנות בחברת ילדיהם.

### **האיור של נדין סידאני** הוא קולאז' בעל קומפוזיציה יפה

של הדמויות, על כפולת העמודים. האיור משמש אמצעי מקביל

המתאר וממחיש את הטקסט. החלל הריק דומיננטי ונצבע בצבעי

פסטל (צהוב, ירוק וכחול). אלה משתנים מעמוד לעמוד ומשקפים

את השמחה בעקבות המשחק המשותף. החלל והניירות הצבעוניים שמהם מורכב הקולאז' נצבעו

במשיכות מכחול גסות. שמחת האב ובנו מתבטאת באמצעות חיוכיהם וידיהם המונפות.

### **2. האף של הבובה (2011),** מאת מרנדא האקסיאל (תורגם מהולנדית): למארי שתי חברות,

אנה וקלרה, והן מזמינות אותה לשחק עמן בבובותיהן. למארי אין בובה, והיא חוזרת לביתה עצובה

ושואלת את אמה אם תוכל לקנות לה בובה. האם משיבה שאין להם די כסף. "עלה בדעתה של

מארי רעיון והיא שאלה את אמה 'האם אני יכולה לעשות בובה?' (עמ' 6) בעזרת אמה מכינה מארי

בובה מחומרים פשוטים המצויים בבית. כשהיא יוצאת לשחק עם חברותיה הן מתפעלות מהבובה

ושואלות: "את יכולה ללמד אותנו לעשות בובה כזאת?" (עמ' 24). מארי מבטיחה ללמד אותן.

### **התאמת הטקסט לגיל הנמען:** העלילה מעניינת ומציגה סיטואציה המוכרת לילד בתקופה של

צריכה מוגברת, מצד אחד, ושל מצב כלכלי שאינו מאפשר זאת, מצד אחר. את הפתרון לבעיה מציעה

הילדה, והוא יצירתי, חסכני ונסמך על עזרת האם.



לשון הספר פשוטה, ואוצר המילים יומיומי ומוכר לילדים. הדיבור עקיף, בזמן עבר, בשילוב דימויים: "מארי לקחה עט שחורה וציירה עיניים יפות בצבע שחור כמו זיתים" (עמ' 14). משולב בו גם דיבור ישיר, בהווה ובעתיד – בדיאלוג: כאשר היא מניחה במרכז פניה של הבובה אף עשוי גזר, היא אומרת לה: "את תיראי כמו פינקויו" (עמ' 20). אזכור השם "פינקויו" מתבסס על ידע קודם של הנמענים. הסוף הטוב של הסיפור מוסיף להנאה מהספר.

המסר: על הילד להתחשב בהוריו בעת מצוקה כלכלית. אין חובה לקנות משחקים, שכן את חלקם אפשר להכין בעבודת יד, וניתן להיעזר לשם כך בהורים.

**איוריה של אורסולה כוהרו** מקבילים לעלילה. הם ריאליסטיים, והצבעוניות משקפת את האווירה. בכל כפולת עמודים מופיע טקסט, לידו חוט ומסביבו אמצעי דקורטיבי מעטר, כגון מספריים, חוטים, פרחים וכו', ומולו איור המשקף את הדרמה באמצעות ניגודיות בין הצבעים. לדוגמה, רקע האיור בעמ' 7 הוא קיר ירוק ורצפה צהובה: הדרמה שבאיור תואמת את הדרמה שבתוכן.

**3. מעל הגג (2011)**, מאת עביר אלטאהר: גיבור הסיפור הוא ילד שבליל חורף סוער אינו מצליח להירדם מרוב פחד. הסיבה לכך היא רעש יוצא דופן שמקורו אינו ברור. בתחילה הוא מנסה להתעלם מהרעש, אך כשאינו מצליח להירדם הוא יוצא מחדרו לבדוק מה מקור הרעש. בתוך כך הוא נתקל בילקוטו, בצפרדע ובמבטה של החתולה המבוהלת ביס-ביס. במטבח הוא פוגש את סבתא, שקמה לשותות חלב. נראה להם שהרעש עולה מן הגג, והוא עולה לשם עם הסבתא ועם החתולה, מדמיין שימצא מפלצת, גנב או רוח רפאים. להפתעתו הוא מגלה שהרעש מקורו בחבית ריקה המיטלטלת ברוח אנה ואנה.

**התאמת הטקסט לגיל הנמען:** היסוד התיאורי בסיפור מעניין ויוצר מתח. הסיטואציה מוכרת לילד הסובל מפחדים בחושך ובעיקר בחורף. הילד יזום את בדיקת מקור הרעש כדי להתמודד עם פחדיו. את הסבתא הוא פוגש במקרה, והיא רק מלווה אותו ואינה מתערבת. הלשון פשוטה, בזמן עבר. באמצעים ציוריים וקוליים נשמר המתח עד סוף הסיפור. הצלילים משולבים בטקסט ובאיור ויוצרים אונימטופיאה. לדוגמה, הרוח שורקת: "קררר... קררר..." (עמ' 4, 5, 15, 19) לאורך כל הסיפור וכמו כן: "ווווו" (עמ' 18) ומתקשרת לתחושות האימה של הילד; הצפרדע מקרקרת: "בק... בק... בק" (עמ' 12); שם החתולה הוא "ביס-ביס" עמ' (16), כקול המושמע בעת שקוראים לחתולים פססס... פססס...

המסר: ילדים יכולים להתמודד עם פחדים ואפילו לזיזם את ההתמודדות.

**איוריו של עלי עמרו** הם בעלי צבעוניות מעניינת ולא שגריתית. משחק יפה של אור וחושך נוצר באמצעות אלומת האור של הפנס. האיורים מקבילים להתרחשות האירועים. הסיפור בנוי כסיפור בלשי, ולכן הקומפוזיציות הדרמטיות מתאימות לו ושומרות על המתח עד סוף הסיפור. בדף האחרון, לצד החבית המתגלגלת, נוצרת תחושה של תנועה באמצעות הכביסה המתנופפת ברוח החזקה.



#### 4. סודות קופסת הכפתורים (2010), מאת מריים חמד: הסיפור

נכתב בגוף ראשון. הגיבורה זהראא (מקור שמה במילה "זוהר"), מכונה בפי סבתה בכינוי החיבה "זהרא", כלומר פרח. כשהיא מבקרת בבית הסבתא היא מוציאה שמלה מהארון, ללא רשות. בתוך כך היא מפילה קופסת כפתורים, ואלה מתפזרים בחדר. למשמע קול נפילתם באה סבתא אל החדר, וכשהן מלקטות את הכפתורים שואלת אותה נכדתה מדוע אספה אותם. הסבתא עונה: "אספתי אותם כדי שיהיו לי זיכרונות" (עמ' 12). הנכדה מבקשת

לשמע על מוצאם של הכפתורים, והסבתא נעתרת ומספרת. זהו סיפור מסגרת, ובתוכו קטלוג של האירועים השונים שבמהלכם נמצאו הכפתורים. בסוף הסיפור שואלת זהרא את סבתא אם אינה חוששת לאבד כפתור, והסבתא עונה: "אין כפתורים בשמלה הפלסטינאית" (עמ' 26). בהמשך זהרא מוסיפה שגם בבגדיו המסורתיים של סבא אין כפתורים.

#### התאמת הטקסט לגיל הנמען: המצב מוכר לילד: ביקור בבית הסבתא וחיטוט בחפציה. הילדה

מעודדת את סבתה לספר את סיפורם של הכפתורים, וזו משתמשת בסיטואציה כדי לחזק את הקשר עם נכדתה, ואת הקשר בין הנכדה לתרבותה: בסיפוריה מוזכרים העיר חברון (עמ' 14), העיר העתיקה בירושלים (עמ' 23) והלבוש המסורתי (עמ' 26).



הלשון הפשוטה מתאימה לגיל הנמענים. בתחילה זהרא מדברת עם הסבתא בזמן הווה: "כמה יפים הכפתורים! למה את שומרת אותם?" (עמ' 8), והסבתא מספרת על האירועים

בזמן עבר. יש עומס של אירועים חסרי קשר, ואת חלקם היה אפשר להשמיט, כדי להתאים את הספר להתפתחותו ולסבלנותו של הנמען.

המסר: ניתן לשמוע מסבתא סיפורים מעניינים, ללמוד על הלבוש המסורתי ולקבל תחושת שייכות ואהבה.

**איוריו של לואי דוחי** צבעוניים ומתפרסים על פני כפולת העמודים. הסבתא לבושה בבגדים מסורתיים, וראשה מכוסה במטפחת. הציורים מקבילים לטקסט ומציגים את האירועים.

#### 5. הכי יפה (2010), מאת ד"ר אחמד סלימאן: בסיפור המסגרת הילד מביט במראה מדי יום

ביומו ושואל: "האם אני ילד יפה?" (עמ' 2) הוא מספר על חבריו וחברותיו, מתאר את מאפייניהם החיצוניים ומיחל שיהיו גם לו עיניים יפות, אף קטן, לחיים אדמדמות, שיער שופע, גוף חטוב, חיוך מקסים וכדומה. בסוף הסיפור יש פנייה אל הילד הקורא: "אם ברצונך לדעת מי הוא הילד/ הכי יפה/

הכי חמוד/ הכי מקסים/ הפוך את הדף" (עמ' 22). מעבר לדף מודבקות מראה, ובה הילד יכול לראות את עצמו ולהיווכח עד כמה הוא מושלם.

**התאמת הטקסט לגיל הנמען:** הסיטואציה מוכרת לילד הצעיר, המקנא בחבריו ומשווה את עצמו אליהם.

הלשון פשוטה, הזמן: הווה ועתיד. חוזר בקביעות מבנה המשפט: "הלוואי שיהיה לי... אם תיתן לי את... לא אגיד לא, אלא אקבל זאת כדי להיות יותר..." (עמ' 5-18). בסיפור מופיע דימוי בנוגע ללחייה של מלאק: הלחי שמנמנה ואדומה "כמו תפוח" (עמ' 9).

בסיפור מוצג שפע של מאפיינים חיצוניים של ילדים שונים, ועל חלקם אפשר לוותר. ההורה המקריא לילדו אמור לעשות בהתאם להבנתו ולסבלנותו של הנמען. החיסרון הבולט של הספר הוא העדר היסוד העלילתי.

מסרי הספר: (א) עליך לאהוב את עצמך ולהיות שמח בחלקך; (ב) הקנאה היא תכונה כלל-אנושית, ובכלל זה הקנאה ביופי חיצוני (הנמען מזדהה עם הגיבור המקנא בילדים אחרים ומבין שלא רק הוא קנאי). יש כאן שבירת סטראוטיפ: הקנאה ביופיים החיצוני של חברים היא גם נחלתם של בנים, ולא רק נחלתן של בנות.

**איוריו של איימאן אלחטיב** משמשים אמצעי מקביל: הם ממחישים את הייחודיות של כל ילד ומסייעים לקורא הצעיר להבין את המאפיינים מעוררי הקנאה. הרישום בעיפרון מוקפד, הדמויות נעימות ולא מסוגננות מדי. ברקע של מספרי העמודים מופיע אמצעי מעטר: עפרונות ומכחולים. המראָה בסוף הספר, שבה הילד יכול לראות את עצמו, מפתיעה.

## משלים

6. **הג'ירפה "ז'רפה"** (2011) מאת נאדר אבו תאמר: משמעות השם "ז'רפה" היא יפה וגם טובת לב. במשל מסופר על עדר ג'ירפות שהפנו עורף לז'רפה, ג'רפה קצרת צוואר. הג'רפה הדחוייה שאלה את אביה: "למה כולם בורחים ממני ולא רוצים לשחק איתי?" (עמ' 9), אביה ניחם אותה ואמר, מתוך שהוא הופך את נכותה לתכונה ייחודית: "הם אינם יודעים שאת יכולה לעשות דברים שהשאר



אינם יכולים לעשות" (עמ' 9). ביום קיץ חם יצאו הג'ירפות הצמאות להרוות את צימאונן, אבל לא מצאו מים. ז'רפה הציעה להן את עזרתה, אך מנהיגת העדר זלזלה בה ותמהה: "איך את יכולה לעזור ואת הכי קצרה?" (עמ' 13) כשנמצאו מים הן התקשו לשתות מהם בגלל צווארן הארוך, וז'רפה דאגה להשקות את כל העדר. הג'ירפות התנצלו בפניה והודו לה, ומאותו יום הן החלו לשחק אתה.



**התאמת הטקסט לגיל הנמען:** לילד שנדחה פעמים רבות בשל גילו הצעיר או בשל היותו שונה מוכר המצב שעמו מתמודדת הג'ירפה הצעירה, ולכן הוא יכול להזדהות עמה. בסוף הטוב מודגשת יכולתו של השונה לתרום לחברה.

המשל מסופר בזמן עבר בגוף שלישי, חוץ מן הדיאלוגים בין ז'ריפה למנהיגת העדר ולאביה, המופיעים בגוף ראשון.

המסרים: ראשית, נמתחת כאן ביקורת חברתית על דחיית האחר; שנית, נרמז לילד הדחוי להשתמש ביתרונו הייחודי ולתרום לחברה וכמו כן להיות נכון לסלוח למי שפגעו בו.

**איוריו של איימן חטיב** מקבילים לתוכן הטקסט וממחישים אותו, אך אינם משרתים את המסר. צווארן של כל הג'ירפות קצר, וז'ריפה אינה יוצאת דופן, ולכן הנמען בגיל הרך, המושפע מאוד מן האיורים בספרים, יתקשה להבין במה היא שונה מחברותיה. הצבע הצהוב דומיננטי מאוד, ובחלק מהציורים הרקע הצהוב מתמזג עם צבע הג'ירפות עד כדי טשטוש מתארן (עמ' 21-22).



**7. זמר הגשם (2011),** מאת זכרייה מוחמד: גיבור העלילה הוא חמורון צעיר ושמו "ג'חש". בערבית: חמור, אבל גם כינוי לטיפש. החמורון התבייש לשיר (לנעור) בציבור משום שחשב "שהקול שלו מכוער" (עמ' 2) וחשש שהכול ילעגו לו. תקופה ארוכה שררה בצורת, וכל החיות התפללו וביקשו מאלוהים שימטיר גשם. ללא הועיל. יום אחד פצח החמורון הקטן בשיר, ובזכות שירו החל לרדת גשם. מאז, בעת בצורת, נוהגים האנשים לפנות אל החמורים ולבקש מהם לשיר. וכשהחמורים עסוקים, חובשים הילדים מסכות של חמורים ושרים את שיר הגשם, ומיד הוא ממחר לרדת על הארץ ולהרוותה.

**התאמת הטקסט לגיל הנמען:** המשל מציג ביישנות, המוכרת לילד הצעיר. למרות ביישנותו, החמורון הקטן יוזם מרצונו ומחולל את השינוי, ולמרות תיוגו כמטומטם הוא מצליח במשימתו. הסיפור מסופר בגוף שלישי בזמן עבר, בשפה מדוברת ופשוטה בשילוב מרכיבים ממשלב גבוה מדי, כגון סינסתזיה ודימויים. כך למשל בתיאור: "אנשים לא הריחו את ריח הרטיבות" (עמ' 11) ובדימוי: "השיר היה יפה כמו טפטוף של גשם" (עמ' 15).

"שיר הגשם" ששר החמורון הקטן מורכב מחרזיה מסורגת ומחרזיה צמודה. מילות השיר פשוטות וקליטות, והוא מופיע פעמיים, וכך הילד המאזין לסיפור יכול לחזור על השיר.

המסרים: ראשית, יש להתגבר על מחסום הבושה וליזום; שנית, גם היחיד יכול להביא לידי שינוי מתוך שימוש בכוחה של האמונה באל – ממש כפי שעשה החמורון הקטן בהחלטתו לפעול לבדו ולפנות בשיר לאל.



**באיוריו של אחמד אלח'אלדי** ניכר הניסיון לחקות מגזרות נייר, אך מאפייניהן חסרים: במקום הקונטרסט שבין הנגזרת לרקע הלבן מופיעים באיור גוונים שונים של אפור וצלליות של הדמות. האיורים מקבילים לטקסט וממחישים אותו. כך לדוגמה בתיאור שירתם של בעלי החיים (עמ' 8) ובתיאור ההתחפשות של הילדים לחמורים (עמ' 24). המאייר השתמש בבעות קומיקס ופיזור תווי נגינה על פני איור השירה כדי להבהיר את קיומה, אך הילד הצעיר, שאליו הספר מכוון, אינו מכיר את משמעותם.

**8. התאומים (2011)**, מאת ג'האד גושי עראקי: זהו משל על כף יד ימין וכף יד שמאל שנהגו לשחק יחדיו, והנמשל הוא ילדים-אחים במשפחה. לימים התנגשו כפות הידיים, כעסו ורבו ומאז לא הוסיפו לשוחח ולשחק. כל אחת מהן שיחקה לבדה משועממת וקיוותה להתפייס. יום אחד יצאו שתיהן מחדרן בו בזמן, הביטו זו בזו, התקרבו זו אל זו – ולבסוף התחבקו.

**התאמת הטקסט לגיל הנמען:** הסיטואציה של סכסוכי ילדים במשפחה היא סיטואציה המוכרת לילד ממערכת יחסיו עם אחיו. כפות הידיים יוזמות את סיום הסכסוך ללא תיווכו של מבוגר, וכך גם הנמענים יכולים ליזום "סולחה" בעת הצורך.

המשל מסופר בגוף שלישי בזמן עבר, ומשובצים בו דיאלוגים בגוף ראשון בזמן הווה. השפה פשוטה ומדוברת, ויש בה חזרות מרובות: "שיחקו ביחד בכדור, החליקו ביחד, טיפסו ביחד על ההר וזחלו במנהרה ביחד" (עמ' 4); "התנגשו אחת בשנייה כעסו ורבו ורבו ורבו" (עמ' 7); עם התמשכות הסכסוך הן חושבות: "הלוואי הלוואי שנשלים" (עמ' 12); לאחר ההתפייסות הן "מיהרו ומיהרו עד שנפגשו / חיבקו וחיבקו וחיבקו" (עמ' 17). שמן של כפות הידיים מקביל למיקומן: "יוסרה" – שמאלית ו"הדידה" – ימנית.

מסר: יש לשאוף ליישב את הסכסוכים המתגלעים בקרב בני משפחה.

**באיוריו של ג'ורג' בהגורי** יש גם סימנים שאינם מובנים לנמענים הצעירים, ואלה זקוקים לתיווך הוריהם כדי לפענחם. כאלה הם סימני השאלה המופיעים כשהידיים מנסות להיזכר מדוע רבו (עמ' 11), ותווי המוזיקה המלווים את התפייסותן (עמ' 17).

**9. הדג שלא רצה להיות דג (2011)**, מאת פאול קור: זהו משל על דג שנמאס לו להיות דג. הגל שבבִּרְכָה שמע את תלונותיו והציע לו להפוך לציפור. אך גם הציפור התלוננה וביקשה להפוך לעכבר, והעכבר – לפיל, והפיל – לדוב, והדוב ביקש לחזור ולהיות דג. הסיפור מסתיים במוסר השכל: "כי תמיד הכי כדאי להיות אתה – ודי!"

**התאמת הטקסט לגיל הנמען:** המצב מוכר לילדים. רבים מהם חושבים שלחברם טוב יותר ולכן רוצים להחליף את זהותם בזהותו.

הטקסט קצר, תמציתי וכתוב בשפה פשוטה – כל זאת בהתאמה לגיל הרך. דברי הדג והגל מופיעים בגוף ראשון הווה.

המסר: מן הראוי שהנמען יהיה שמח בחלקו, כי הטוב והרע ירדו שלובים לעולם, והם נוכחים בחייו של כל יצור.

**איוריו של פאול קור** מקבילים לטקסט. האיור מסוגנן וממחיש את הדמיון בין בעלי החיים באמצעות חפיפה בין כמה מאיבריהם ובין כמה מצבעיהם. לאחר שמיעת הסיפור מפי ההורה יוכל הילד לספרו לעצמו על פי האיורים גם בטרם ידע לקרוא.

## דיון

לפרויקט "מדף הספרים הביתי שלי" נבחרו חמישה סיפורים מהסוגה הריאליסטית וארבעה מהסוגה הדמיונית של המשל. המצבים מוכרים לילד מחיי היום-יום: ילד משועמם שמבקש לשחק עם אביו (בסיפור **בוא לשחק איתי**); ילדה המעוניינת לשחק עם חברותיה, אך אין לה בובה (**האף של הבובה**); ילד המתמודד עם פחדים בלילה (**מעל הגג**); ילד המקנא בחבריו, אך בהמשך לומד לקבל את עצמו (**הילד הכי יפה**); וביקור אצל סבתא שבמהלכו נגרם נזק (**סודות קופסת הכפתורים**).

גם במשלים המצבים מוכרים לילד: דחייה חברתית בשל חזות שונה (**הג'ירפה ז'ריפה**), ביישנות הגורמת לאי-רצון לשיר בנוכחות זרים (**זמר הגשם**), סכסוכים במשפחה (**התאומים**) וקבלה עצמית (**הדג שלא רצה להיות דג**). הסיפורים הריאליסטיים הקצרים והסיפורים המשליים עוסקים אפוא במצבים המוכרים לילד בגיל הגן, והוא יכול להזדהות עמם. הם מאפשרים לילד התבוננות מעמיקה בנעשה מסביב, כפי שטוענת גולדברג. בכל סיפור יש אירוע מרכזי, ואין עומס של בעיות.

שני ספרים עוסקים בנושא הדימוי העצמי: אחד מן הסוגה הריאליסטית ושמו **הילד הכי יפה**, והשני הוא סיפור משלי ושמו **הדג שלא רצה להיות דג**.

ברוב הסיפורים העלילה מתפתחת ומעניינת, ולכולם סוף טוב. בכל הסיפורים יש מסר, גלוי או סמוי, המבקר תופעות חברתיות שליליות והמלמד מהי ההתנהגות הנאותה בחברה. הילד הוא גיבור הסיפור: הוא היוזם את פתרון הבעיה ולעתים נעזר לשם כך בבן משפחה המצוי בסביבתו, אך בני המשפחה אינם תופסים מקום מרכזי בעלילה. כך לדוגמה, בסיפור **בוא לשחק איתי** הילד יוזם משחק עם האב; בסיפור **האף של הבובה** הילדה מארי מבקשת את עזרת האם בתפירת בובה; ובליל סערה בסיפור **מעל הגג**, הילד קם ומחפש את מקור הרעש, והסבתא רק מתלווה אליו.

סיטואציה דומה קיימת גם בסיפורים המשליים.

בסיפורים ובמשלים שם הגיבור הוא בעל משמעות. לדוגמה, הילדה זהרא היא כפרח לסבתא; ז'ריפה הג'ירפה נחמדה כשמה; כף ימין וכף שמאל נקראות על שם מיקומן; ו**זמר הגשם** מכונה בלעג "ג'חש", כלומר טיפש, אך הוא מצליח להפתיע את סביבתו.

בסיפורים מופיעים ארבעת היסודות שהציבה לאה גולדברג לספרות טובה לילדים. ברובם קיים היסוד הסיפורי, סוף טוב, הומור והם מספקים את הדמיון. הסיפורים קצרים וכתובים במשפטים קצרים ובשפה פשוטה: בערבית מדוברת, המוכרת לילד הצעיר מן השיח בבית ובגן, ואין כאן שימוש בערבית

ספרותית. בסיפורים מופיעים שני זמנים: עבר והווה, ולרוב משולבים בהם דיאלוגים ישירים בהווה. הדיאלוגים מאפשרים למקריא הסיפור לחקות את קולותיהן של הדמויות וכך ליצור עניין בסיפור.

האמצעים הספרותיים מעטים ומתאימים לגיל הנמען. הדימויים מעטים: בסיפור **האף של הבובה** העיניים דומות לזיתים (עמ' 14), והאף הוא מגוזר כמו אפו של פינקו (עמ' 20). החריזה מסורגת ופשוטה **זמר הגשם**. המצלול בסיפור **מעל הגג** מגביר את המתח: החתולה בים-ביס, הצפרדע בק-בק, הרוח קררר... ושורקת גם ווו...

האיורים בפרויקט הופיעו בספרים המקוריים. ציירו אותם מאיירים שונים, ולפיכך הם מגוונים. סוגי האיורים: איורים ידניים, איורי מחשב ואיורים המבוססים על קולאז'ים. רובם מקבילים לטקסט, וחלקם יוצרים אווירה, מפרשים או מעטרים. האיורים מסייעים לילד בקליטת העלילה.

## סיכום

רוב הספרים שנבחרו למיזם "מדף הספרים הביתי שלי" מותאמים לגילם ולהתפתחותם של ילדי הגן. ועדת המומחים של המגזר הערבי בחרה בספרים דידקטיים: ספרים נושאי מסרים שנועדו לחנך לערכים. ניכרת כאן תפיסה מגובשת בדבר חשיבותו של הילד הצעיר במשפחה ובחברה. הילד עצמאי, יוזם ובטוח ביכולותיו. הוא תופס מקום במרכז העלילה, ואילו בני המשפחה המעטים המוצגים בספרים תפקידם לסייע לו להגשים את מטרותיו.

ניכר שספרות הילדים הערבית בישראל מצויה בעידן של שינוי, ואם נבחן את השלבים שהציג מחמוד אבו-פנה (אבו-פנה, 1992, 27), נמצא שספרות זו עלתה שלב נוסף, ועתה היא ממוקמת בין שלב ההנאה והשעשוע ובין השלב האמנותי.

## ביבליוגרפיה

אבו-פנה, מחמוד (1992). "ספרות הילדים בערבית בישראל: אפיונים וקווים כלליים", **ספרות ילדים ונוער**, 73, עמ' 21-27. ברוך, מירי (1991). **ילד אז – ילד עכשיו: עיון משווה בספרות ילדים בין שנות ה-40 לבין שנות ה-80**. ספריית פועלים, תל-אביב.

גולדברג, לאה (1978). **בין סופר ילדים לקוראיו**. ספריית פועלים, תל-אביב.

הראל, שלמה (1992). **הילד והחיים: תבניות ספרותיות וערכים חינוכיים בספרות הילדים**. עופר, תל-אביב. חג' יחיא, מוחמד (1994). "המשפחה הערבית בישראל: ערכיה התרבותיים וזיקתם לעבודה הסוציאלית", **חברה ורווחה**, יד, 3-4, 264-249.

סואן, דן (1995). "על כשל מתמשך במערכת החינוך: השוויין בין המינים והחמצתו במקראות הלימוד בישראל כדוגמא לחולשה בתהליך השיחבור לערכים", **החינוך וסביבו**, 17, 117-129.

תור גונן, רות (2000א). "בין שורות ובין צורות: רכיבים לזיהוי מסרים ערכיים באיור, בעיצוב ובטקסט של ספרים מאוירים לילדים", **עולם קטן**, 1, 41-71.

תור גונן, רות (2000ב). "ספר ילדים מאויר איננו טקסט מלווה בתמונות", **ספרות ילדים ונוער**, 93, 34-44.

תור גונן, רות (2004). "ארבע פנים לאיור: הפונקציה הקוגניטיבית, הערכית, האמנותית והפסיכולוגית של האיור בספר הילדים העכשווי", **עולם קטן**, 2, 111-141.

## المصادر

أبو تامر، نادر (2011). **الزرافة ظريفة**. كفرقرع : دار الهدى للطباعة والنشر كريم.

الطاهر، عيبر (2011). **فوق السطح**. كفرقرع : دار الهدى للطباعة والنشر كريم.

حمد، مريم (2010). **اسرار صندوق الأزرار**. القدس : مكتبة كل شيء.

سليمان، احمد (2010). **أجمل الأطفال**. عكا : مركز ثقافة الطفل- الاسوار.

عراقي غوشه، جهاد (2011). **التوأم**. كفرقرع : دار الهدى للطباعة والنشر كريم.

عمير، صفاء (2010). **تعال لعب معي**. رام الله : مؤسسة تامر للتعليم المجتمعي.

كور، باول (2011). **السمة التي ما أرادت أن تكون سمكه**. الناصره : مركز الطفوله — مؤسسة حضانات الناصره.

محمد، زكريا (2011). **مغني المطر**. رام الله : مؤسسة تامر للتعليم المجتمعي.

هاكسيا، ميرندا (2011). **انف الدمية**. مترجم من الهولنديه ، نبيله اسبانيولي ، كفرقرع : دار الهدى للطباعة والنشر كريم.